

PREDLOG PRAKTIČNE POLITIKE

ZAŠTITA SRPSKE KULTURNE BAŠTINE NA KOSOVU – IZAZOVI I PREDLOZI

2025

**ZAŠTITA SRPSKE KULTURNE
BAŠTINE NA KOSOVU –
IZAZOVI I PREDLOZI**

Naziv istraživanja: „Zaštita srpske kulturne baštine na Kosovu – izazovi i predlozi“

Izdavač: NVO CASA

Autor: Ognjen Gogić

Statistička analiza: Senka Kostić

Dizajn: Bojan Marinković

Štampa (tiraž): 120

Ova publikacija nastala je u okviru projekta koji sprovodi nevladina organizacija Centar za afirmativne društvene akcije (CASA) uz finansijsku podršku Ambasade Velike Britanije u Prištini. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autoru i ne predstavljaju nužno stavove Britanske ambasade.

Godina izdavanja: 2025

SADRŽAJ

REZIME	3
UVOD	5
METODOLOGIJA	6
PRAVNI OKVIR	7
<i>Ahtisarjev plan</i>	7
<i>Zakon o Specijalnim zaštićenim zonama</i>	8
SPROVOĐENJE ZAKONA O SPECIJALNIM ZAŠTIĆENIM ZONAMA	11
<i>Savet za sprovođenje i nadgledanje</i>	11
<i>Izazovi u primeni Zakona</i>	15
ZAKON O KULTURNOM NASLEĐU	17
BEZBEDNOSNI INCIDENTI I MERE ZAŠTITE	20
KULTURNO PRISVAJANJE I POLITIČKI NARATIVI	23
ZAKLJUČAK	24
PREPORUKE	26
BIBLIOGRAFIJA	28

REZIME

Ovaj predlog praktične politike bavi se ispitivanjem izazova povezanih sa zaštitom srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu, sa posebnim fokusom na pravni okvir, praktičnu primenu i ulogu različitih aktera u očuvanju ovih lokaliteta. Očuvanje srpskog kulturnog nasleđa ključno je za jačanje osećaja sigurnosti u okviru zajednice kosovskih Srba i podršku širim naporima usmerenim na izgradnju mira i pomirenje u regionu. Uprkos postojanju solidnog normativnog okvira, uključujući odredbe Ahtisarijevog plana i Zakon o specijalnim zaštićenim zonama (SZZ), postoje značajni nedostaci u sprovođenju i nedosledna primena ovih zakona. Ove slabosti otežavaju efikasnu zaštitu srpskih kulturnih lokaliteta, čineći ih podložnim zanemarivanju, krađama i uništenju.

Jedan od ključnih izazova istaknutih u ovom dokumentu uključuje i nedostatak sveobuhvatnog registra srpskih kulturnih dobara, što otežava napore za njihovu zaštitu. Ovaj jaz dodatno produbljuju slučajevi neovlašćenih građevinskih projekata koji prete da naruše integritet kulturnih lokaliteta. Pitanje bezbednosti kulturnih dobara povezanih sa Srpskom pravoslavnom crkvom i dalje izaziva zabrinutost, pošto su istorijski događaji, poput martovskih nemira 2004. godine, podstakli dubok osećaj ranjivosti u zajednici kosovskih Srba.

U okviru ovog predloga praktične politike ispituje se primena kosovskog zakonodavstva o kulturnom nasleđu, posebno u oblasti njegove zaštite od vandalizma i krađe. Pored toga, istražuje se pitanje kulturnog prisvajanja, sa fokusom na političke narative koji iskrivljuju istorijski i kulturni značaj lokaliteta srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu. Ovi narativi potkopavaju napore za zaštitu i očuvanje ovih lokaliteta i doprinose nepoverenju između zajednice kosovskih Srba i kosovskih institucija.

Kritički je ocenjena i uloga Saveta za sprovođenje i nadgledanje (SSN) u očuvanju kulturnog nasleđa. Iako je SSN bio delotovran u nekim slučajevima, ovaj Savet se suočava sa operativnim izazovima, uključujući neredovne sastanke i ograničena izvršna ovlašćenja. U okviru ovog dokumenta data je preporuka o pojačanju mandata SSN, uključujući davanje veće moći u donošenju odluka i proširenje njegovog delokruga kako bi obuhvatio sve lokalitete srpskog kulturnog nasleđa, a ne samo one unutar SZZ. Osnajivanje SSN sa jasnijim ovlašćenjima i odgovornostima moglo bi da poboljša njegovu efikasnost u zaštiti srpskog kulturnog nasleđa širom Kosova.

U ovom dokumentu izneto je nekoliko preporuka koje imaju za cilj rešavanje ovih izazova. One uključuju stvaranje sveobuhvatnog inventara lokaliteta srpskog

kulturnog nasleđa, integraciju SZZ u procese opštinskog planiranja, pojačanje mera bezbednosti na lokalitetima kulturnog nasleđa i podsticanje angažovanja zajednice. Obrazovne inicijative su takođe od suštinskog značaja za suzbijanje štetnih narativa koji okružuju srpsko kulturno nasleđe, dok dijalog između zajednica kosovskih Srba i kosovskih Albanaca može pomoći da se premoste podele i unapredi zajedničko kulturno razumevanje.

Možemo se zaključiti da zaštita srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu zahteva višestruki pristup koji uključuje zakonske reforme, poboljšanu primenu, bolje prostorno planiranje i ojačanu ulogu SSN. Baveći se ovim pitanjima, Kosovo može da neguje inkluzivnije kulturno okruženje koje poštuje raznovrsno nasleđe svih svojih zajednica.

UVOD

Ovaj dokument ima za cilj da pruži procenu nivoa zaštite lokaliteta srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu. U svetlu složenog istorijskog konteksta i nestabilne političke i bezbednosne situacije, on nastoji da istraži postojeće zakonske odredbe i njihovu praktičnu primenu, izazove i neuspehe. Cilj je da se kritički sagledaju glavna pitanja u vezi sa očuvanjem ovog neprocenjivog zajedničkog nasleđa i da se ponude praktične preporuke za povećanje efikasnosti postojećih zaštitnih mera.

Struktura ovog predloga praktične politike podeljena je na odeljke, pri čemu se svaki odeljak bavi jednim ključnim aspektom teme. Nakon ovog uvoda, ovaj dokument će se temeljno istražiti pravni okvir za zaštitu kulturnog nasleđa, uključujući relevantne zakone, politike i međunarodne sporazume. Nakon toga uslediće analiza sprovođenja zakona, naglašavajući prekretnice i istrajne izazove. Pregledom konkretnih primera, ovaj dokument ima za cilj da ilustruje primarna pitanja koja utiču na očuvanje srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu. U zaključnom delu biće predstavljene argumentovane preporuke za rešavanje identifikovanih nedostataka, u cilju poboljšanja opšteg okvira zaštite.

Ovaj predlog praktične politike nastoji da ponovo skrene pažnju na zaštitu srpskih kulturnih lokaliteta na Kosovu. U poslednjih nekoliko godina, ova tema je donekle zanemarena od strane i lokalnih i međunarodnih aktera, uprkos stalnim izazovima sa kojima se suočava. Kroz detaljnu analizu pravnog okvira i uvid u perspektive zajednice kosovskih Srba, predlog osvetljava hitnu potrebu za snažnijim i prilagođenim pristupom zaštiti kulturnog nasleđa u ovom složenom kontekstu.

METODOLOGIJA

U ovoj studiji korišćen je višestruki pristup, te se predlog praktične politike oslanja se na detaljan pregled pravnih dokumenata i sekundarnih izvora, uključujući izveštaje Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) i medijsko izveštavanje. Ovi izvori pružaju solidnu osnovu za razumevanje trenutnog pravnog okruženja i praktičnih implikacija za zaštitu kulturnog nasleđa.

Ovaj predlog praktične politike oslanja se na intervju sa tri sagovornika iz zajednice kosovskih Srba koji imaju veliko profesionalno iskustvo u oblasti zaštite kulture. Zbog osetljivosti teme, ovi pojedinci zatražili su da ostanu anonimni. Njihovi doprinosi uključeni su kako bi se obezbedila dobro utemeljena analiza, uz istovremeno poštovanje njihove privatnosti. Pored toga, ovaj dokument sadrži uvide prikupljene kroz dve fokus grupe sa članovima zajednice: jedne koju čine kosovski Srbi sa severa Kosova i druge sa onima koji žive u zajednicama južno od Ibra. Ovi razgovori su pružili vredne uvide u perspektive zajednice, omogućavajući dublje razumevanje lokalnih iskustava i briga u vezi sa zaštitom srpskih mesta kulturnog nasleđa na Kosovu.

PRAVNI OKVIR

Zaštita srpskog kulturnog i verskog nasleđa na Kosovu je široko priznata kao suštinski element procesa izgradnje mira nakon sukoba. Priznajući njen značaj, međunarodni posrednici dali su prioritet zaštiti kulturnog nasleđa u svojim naporima da izgrade poverenje između zajednica na Kosovu. Shodno tome, ovaj fokus se ogleda i u Sveobuhvatnom predlogu za rešenje statusa Kosova iz 2007. godine (Ahtisarijevom planu), koji ističe zaštitu srpskog kulturnog nasleđa kao nezamenljivu komponentu promovisanja dugoročne stabilnosti i mira na Kosovu.¹

Ahtisarijev plan

Ahtisarijev plan koji je 2007. godine predložio Marti Ahtisari, tadašnji specijalni izaslanik UN-a, imao je za cilj uspostavljanje okvira za rešavanje statusa Kosova uz istovremeno očuvanje prava svih njegovih zajednica, uključujući značajne odredbe o zaštiti srpskih verskih i kulturnih lokaliteta na Kosovu. Iako Ahtisarijev plan nije formalno prihvaćen od strane relevantnih strana, njegove odredbe značajno su oblikovale pravni okvir Kosova.

Aneks V Ahtisarijevog plana je posebno posvećen zaštiti srpskih lokaliteta kulturne baštine na Kosovu. Odredbe se fokusiraju na Srpsku pravoslavnu crkvu (SPC) i zaštitu njenih manastira i crkava, zajedno sa drugim značajnim lokalitetima za zajednicu kosovskih Srba.

Član 3 Aneksa predviđa da se na imovinu SPC i drugu kulturnu baštinu od posebnog značaja za zajednicu kosovskih Srba primenjuju neophodne mere bezbednosti. Primarna odgovornost za njihovu zaštitu pripada kosovskim organima za sprovođenje zakona, pre svega Kosovskoj policijskoj službi (KPS), danas poznatoj kao Kosovska policija (KP). U tom smislu, Ahtisarijev plan predviđa zaštitu ovih lokaliteta kao poseban operativni zadatak policije, uz obavezu odgovarajuće zastupljenosti policijskih službenika iz zajednice kosovskih Srba u jedinicama zaduženim za ovu dužnost. Pored toga, Međunarodno vojno prisustvo (MVP) bilo je zaduženo da osigura obezbeđenje određenog broja najugroženijih lokacija, kao što su veliki manastiri, dok se ne proceni da su ispunjeni uslovi za prenos te odgovornosti na policiju.

Da bi se održao integritet zaštitnih zona, trebalo je uspostaviti dve kategorije zaštite: zabrane i ograničenja. Prvi se odnosi na aktivnosti koje se ne smeju

¹ „Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement (S/2007/168/Add.1)“, ReliefWeb, <https://reliefweb.int/report/serbia/comprehensive-proposal-kosovo-status-settlement-s2007168add1>

obavljati u zonama, dok se drugi odnosi na radnje koje bi se mogle odvijati u zavisnosti od dogovora sa SPC.

Član 4. Aneksa uvodi koncept Zaštićenih zona kao područja određenih oko srpskih verskih i kulturnih lokaliteta na Kosovu. Prema Ahtisarijevom planu, odabranom broju manastira, crkava i drugih verskih objekata Srpske pravoslavne crkve, kao i istorijskih i kulturnih lokaliteta od posebnog značaja za zajednicu kosovskih Srba, biće obezbeđena posebna zaštita kroz uspostavljanje zaštićenih zona. Kako bi se očuvao integritet zaštićenih zona, predviđene su dve kategorije: zabrane i ograničenja. Zabrane se odnose na aktivnosti koje se ne smeju obavljati u zonama, dok se ograničenja tiču aktivnosti koje bi se mogle odvijati u zavisnosti od dogovora sa SPC.

Ahtisarijev plan sadrži spisak od 45 lokaliteta koji su određeni kao Zaštićene zone. Za pojedine lokalitete zaštićene zone definisane su mapama koje su priložene u Planu. Za ostale lokalitete, u Planu je definisano da će zaštićene zone biti ograničene na 100 ili 50 metara površine oko njihovog perimetra. Istorijski centar Prizrena i selo Velika Hoča/Hoçë e Madhe u opštini Orahovac/Rahovec označeni su kao lokaliteti pod dodatnom zaštitom.

Radi olakšavanja zaštite srpskog verskog i kulturnog nasleđa na Kosovu, član 5 Aneksa predviđa uspostavljanje Saveta za sprovođenje i nadgledanje (SSN). SSN bi se sastojao od predstavnika kosovskih institucija, SPC i međunarodnih organizacija na Kosovu. Primarna uloga SSN-a je da nadgleda sprovođenje zaštitnih mera navedenih u Ahtisarijevom planu, posebno u vezi sa ograničenim aktivnostima unutar zaštitnih zona. Pre sprovođenja ograničenih aktivnosti, opština u pitanju treba da traži saglasnost SPC. Ako se ne postigne dogovor, strane će uputiti pitanje SSN na razmatranje. U slučaju bilo kakvih takvih aktivnosti unutar zaštitne zone koje ne pripadaju SPC, dotične opštine treba da se konsultuju direktno sa SSN-om.

Zakon o Specijalnim zaštićenim zonama

Nadovezujući se na okvir predviđen Ahtisarijevim planom, Zakon o specijalnim zaštićenim zonama je usvojen 2008. godine kako bi se obezbedila zaštita najznačajnijih srpskih verskih i kulturnih lokaliteta na Kosovu.² Zakon je formalno uspostavio 45 Specijalnih zaštićenih zona (SPZ), koje obuhvataju manastire, crkve i druge značajne lokacije kao što je Istorijski centar Prizrena. Među njima je 41

² „Law on Special Protective Zones“, Assembly of the Republic of Kosovo, <http://old.kuvendikosoves.org/?cid=2,191,248>

verski objekat koji pripada SPC i 4 neverska lokaliteta kao što su Memorijalni spomenik Gazimestan i Srednjovekovna tvrđava Zvečan.

Član 1. Zakona ukazuje da je njegova svrha da „obezbedi zaštitu srpskih pravoslavnih manastira, crkava, drugih verskih mesta, kao i istorijskih i kulturnih lokaliteta od posebnog značaja za zajednicu kosovskih Srba i druge zajednice kroz uspostavljanje posebnih zaštitnih zona“. Zone su uspostavljene da zaštite kulturne lokalitete od bilo kakvog razvoja ili aktivnosti koje bi mogle ugroziti njihov integritet.

U skladu sa Ahtisarijevim planom, član 3. Zakona definiše sledeće ciljeve Specijalnih zaštićenih zona (SZZ):

- da obezbede mirno postojanje i funkcionisanje mesta koja će se zaštititi da se očuva monaški život sveštenstva;
- da očuvaju karakter i izgled mesta koja će biti zaštićena, posebno, istorijski, kulturni, arhitektonski ili arheološki kontekst, prirodno okruženje ili estetsko vizuelnu sredinu;
- da spreče nepovoljne razvoje oko mesta koja će se zaštititi, istovremeno osigurati najbolje moguće uslove za harmoničan i održiv razvoj zajednica koje žive u oblastima koje se nalaze oko takvih mesta, time što će se regulisati razvoj i ostale aktivnosti.

Da bi se sprečile štetne aktivnosti koje bi mogle da naškode SZZ, Zakon zadržava dvostruku zaštitu predviđenu Ahtisarijevim planom. Dakle, definiše zabranjene (član 5) i ograničene aktivnosti (član 6) oko SZZ.

Zakon striktno zabranjuje svaku novu industrijsku izgradnju ili razvoj u okviru SZZ, uključujući „istraživanje i eksploataciju mineralnih resursa, izgradnju brana, elektrana, peći i fabrika“, kao i „izgradnju ili razvoj koji dovodi do krčenja šuma ili zagađenja životne sredine“ (član 5). Štaviše, ograničene aktivnosti kao što su komercijalna izgradnja ili razvoj, javna okupljanja, rekreacija i zabava, kao i urbanizacija poljoprivrednog zemljišta moraju dobiti prethodno odobrenje SPC. Ako se ne postigne dogovor, sporovi se upućuju SSN (član 6).

Zakon predviđa osnivanje Saveta za sprovođenje i nadgledanje (SSN) radi praćenja i olakšavanja sprovođenja njegovih odredbi, kao i rešavanja sporova. Prema članu 4, nadležnosti SSN-a, između ostalog, uključuju:

- fasilitaciju u rešavanja sporova između Srpske pravoslavne crkve i lokalnih ili centralnih vlasti;
- savetovanje kosovskih organa za sprovođenje zakona i drugih institucija o bezbednosnim pitanjima u vezi kulturnih lokaliteta.

Član 7. navodi lokalitete za koje će Specijalne zaštitne zone (SZZ) biti određene prema priloženim mapama. Među njima su Manastir Visoki Dečani, Pećka patrijaršija, Manastir Gračanica, Manastir Draganac, Manastir Svetih Arhanđela i Memorijalni spomenik Gazimestan. Takođe, član 7 precizira lokalitete za koje će SZZ biti ograničene na 100 metara i 50 metara oko njihovog perimetra, pri čemu će ih identifikovati Katastarska agencija. Dodatno, član 8. predviđa uspostavljanje SZZ za istorijsko jezgro Prizrena, dok član 9. daje nadležnost selu Velika Hoča/Hoçë e Madhe u vezi sa njegovom SZZ.

SPROVOĐENJE ZAKONA O SPECIJALNIM ZAŠTIĆENIM ZONAMA

Kao što je prethodno razmotreno, pravni okvir za zaštitu nepokretnog srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu zasnovan je na odredbama Ahtisarijevog plana i kodifikovan u kosovskom zakonu. Zakon o specijalnim zaštićenim zonama iz 2008. godine pruža ključni okvir za zaštitu srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu. Međutim, sprovođenje ovog Zakona i dalje ostaje izazovno, posebno tamo gde su lokalne razvojne inicijative u sukobu sa restriktivnim zahtevima Specijalnih zaštićenih zona. Savet za sprovođenje i nadgledanje (SSN) trebalo je da odigra ključnu ulogu u posredovanju u ovim sporovima, ali brojna pitanja i dalje ostaju nerešena.

Savet za sprovođenje i nadgledanje

Savet za sprovođenje i nadzor (SSN) zamišljen je kao ključno telo za nadgledanje i podršku sprovođenju Zakona o specijalnim zaštićenim zonama. SSN je prvi put počeo sa radom u junu 2010. godine, a za njegovog predsedavajućeg je imenovan Posrednik za zaštitu kulturne i verske baštine Srpske pravoslavne crkve na Kosovu. Međutim, početno funkcionisanje SSN-a bilo je otežano nedostatkom formalnih sastanaka. Umesto toga, SSN je delovalo kroz razmenu pisama između svojih članova. Ovaj neformalni način komunikacije smanjio je njegovu efikasnost, dovodeći do nejasnoća u donošenju odluka, ograničene participacije i kašnjenja u rešavanju hitnih pitanja vezanih za zaštitu kulturnog nasleđa.³

Kao odgovor na prepoznatu neefikasnost, uspostavljen je formalniji okvir za rad Saveta za sprovođenje i nadgledanje (SSN). U februaru 2013. godine, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja je donelo Administrativno uputstvo o uspostavljanu SSN-a. Ovo uputstvo definiše ulogu SSN-a kao tela zaduženog za nadgledanje i podršku sprovođenju Zakona o specijalnim zaštićenim zonama, Zakona o istorijskom centru Prizrena i Zakona o selu Velika Hoča/Hočë e Madhe.⁴ SSN je organizovan tako da ima pet članova, i to po jednog predstavnika iz Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja (MŽSPP),

³ „Challenges in the Protection of Immovable Tangible Cultural Heritage in Kosovo“, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/c/8/117276.pdf>

⁴ Dva posebna zakona koja proizilaze iz Zakona o posebnim zaštitnim zonama, Zakona o istorijskom centru Prizrena i Zakona o selu Hoče e Madhe/Velika Hoča, doneta su 2012. godine.

Ministarstva kulture, omladine i sporta (MKOS), Evropske unije (EU), Misije OEBS-a na Kosovu i Srpske pravoslavne crkve (SPC).⁵

Restrukturirani SSN imao je za cilj održavanje redovnih mesečnih sastanaka kako bi se pozabavili hitnim pitanjima u vezi sa kulturnim nasleđem. Njegovo uspostavljanje predstavljalo je pozitivan napredak. Ipak, nekoliko izazova je i dalje preostalo, posebno u pogledu njegove operativne efikasnosti i političkog konteksta u kojem je delovao.

Ograničenja i nedoslednost u radu SSN-a

Uprkos svom mandatu, SSN se suočavao sa brojnim strukturnim i političkim izazovima koji su uticali na njegovu sposobnost da efikasno obavlja svoju ulogu. Jedan od primarnih problema bio je nedostatak redovnih sastanaka. U periodu od 2014. do 2021. godine, učestalost sastanaka SSN-a značajno je varirala. Na primer, tokom 2017. i 2021. godine nijedan sastanak nije održan. U periodu od 2014. do 2020. godine održano je ukupno 20 redovnih sastanaka, uz nekoliko vanrednih sednica, prvenstveno zbog kontroverzne izgradnje puta Deçan/Dečani–Plav, koji je imao uticaj na Specijalnu zaštićenu zonu Manastira Visoki Dečani.⁶

Nekoliko faktora doprinelo je neredovnom rasporedu održavanja sastanaka. Značajan faktor bilo je pogoršanje odnosa između Srpske pravoslavne crkve (SPC) i Vlade Kosova. Ova tenzija postala je očigledna između 2016. i 2017. godine, kada je SSN prestao sa radom nakon odbijanja dozvole za rekonstrukciju Crkve Svetog Nikole u Specijalnoj zaštićenoj zoni Manastira Svetih Arhandela (opština Prizren). SPC se oštro protivila ovoj odluci, što je dodatno pogoršalo njene odnose sa kosovskim vlastima i negativno uticalo na funkcionisanje SSN-a.⁷

U godinama koje su usledile jaz se dodatno produbio. SPC je 2022. godine javno objavila da prekida svaki vid komunikacije sa Vladom Kosova, navodeći uporna kršenja vladavine prava kao primarni razlog.⁸ Dodatno, tenzije su pogoršane odlukom Vlade da više puta ne odobri ulazak Patrijarhu SPC, akcijom koja je naišla

⁵ „Protection of Cultural Heritage in Kosovo“, OSCE, <https://www.osce.org/files/f/documents/e/b/522892.pdf>

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ „SPC na Kosovu prekinuo kontakte s kosovskim vlastima zbog kršenja vladavine prava“, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/spc-na-kosovu-prekinuo-kontakte-s-kosovskim-vlastima-zbog-kr%C5%A1enja-vladavine-prava/2605072>

na kritike i od strane međunarodnih aktera, uključujući zemlje Kvinte i Kancelariju EU.⁹ Kao posledica ovoga, SSN nije sazivao sednicu od 2022. godine.

Proces donošenja odluka zasnovan na konsenzusu u okviru SSN-a, iako je imao za cilj da osigura da se sve strane slažu oko ishoda, često je dovodio do kašnjenja. Ovo je posebno bilo evidentno u rešavanju složenih ili politički osetljivih slučajeva. Štaviše, nedostatak jasnog mehanizma za sprovođenje odluka SSN-a dodatno je zakomplikovao njegove operacije. Dok Administrativno uputstvo propisuje da su MŽSPP i MKOS odgovorni za obezbeđivanje sprovođenja odluka SSN-a, ne postoji konačno zakonsko ovlašćenje koje je dato ni jednom od ministarstava za sprovođenje ovih odluka. Ova praznina u pravnom okviru je doprinela kašnjenju u rešavanju slučajeva, pošto SSN nije imao neophodnu moć da primora druge institucije ili uključene strane da se pridržavaju zakona. Dvosmislenost oko njegovog ovlašćenja za sprovođenje odluka rezultirala je nedostatkom poverenja u njegovu sposobnost da ih efikasno sprovedi.

Tokom intervju sa sagovornicima istaknuto je da je SSN u početku funkcionisao efikasno, uglavnom zahvaljujući angažmanu visokorangiranih pojedinaca koji su obezbeđivali odgovarajući legitimitet njegovom autoritetu. Međutim, bez njihovog daljeg učešća, sastanci su vremenom postali puka formalnost, uz percepciju da se održavaju prvenstveno radi umirivanja međunarodne zajednice. Odluke donete na tim sastancima često su bile zanemarene, a SSN se postepeno sveo na nešto malo više od debatnog foruma, čineći proces neefikasnim.¹⁰

Značajni slučajevi i postignuća SSN-a

Uprkos nekim od gore navedenih izazova, SSN je odigrao ključnu ulogu u rešavanju nekoliko važnih slučajeva u vezi sa zaštitom SZZ i SPC lokaliteta. Jedan od primera je slučaj Srpske pravoslavne crkve Svetog Ilije u Vushtrri/Vučitrnu. Opština je izvršila eksproprijaciju crkvene imovine od 30 m² za izgradnju trotoara, čime je prekršen zakon koji zabranjuje eksproprijaciju imovine SPC. SSN je omogućio rešavanje ovog pitanja kroz Memorandum o razumevanju (MoR) između SPC i MKOS, što je rezultiralo razmenom zemljišta koja je omogućila izgradnju zida oko crkvenog imanja.¹¹

Još jedan značajan slučaj uključivao je izgradnju stambeno-poslovne zgrade u okviru SZZ crkve Vavedenja Presvete Bogorodice u Lipjanu. U početku se SPC

⁹ „Quint, EU Office concerned by Kosovo decision to deny entry to SPC Patriarch“, N1, <https://n1info.rs/english/news/quint-eu-office-concerned-by-kosovo-decision-to-deny-entry-to-spc-patriarch/>

¹⁰ Intervjui.

¹¹ „Protection of Cultural Heritage in Kosovo“, op. cit.

protivio izgradnji, ali nakon razmatranja SSN-a, problem je rešen kada je SPC povukla svoje primedbe i dozvolila da se projekat nastavi.¹²

SSN je takođe bio uključen u tekuće diskusije o usklađivanju prostornih planova opštine Dečan sa zakonima koji regulišu SZZ. Ovo pitanje je posebno sporno zbog planirane izgradnje puta Dečan/Dečani – Plav, što ugrožava integritet SZZ Manastira Visoki Dečani. Napori SSN-a da posreduje između strana u sporu i koordinira sa međunarodnom zajednicom na kraju su doveli do obustave građevinskih radova u okviru SPZ u avgustu 2020. godine. Nakon toga, sporazum o izgradnji obilaznog puta postignut je u novembru 2020. godine.¹³

Tokom intervjua, izneta je zabrinutost zbog nedoslednog sprovođenja zaštite u Dečan/Dečanima. Sagovornici su istakli da su pokušaji izgradnje puta koji povezuje Dečan/Dečane i Plav uglavnom zaustavljeni zbog prisustva KFOR-a u toj oblasti. Štaviše, opština Decan/Dečani nije prepoznala Specijalnu zaštićenu zonu (SZZ) u svojim planskim dokumentima, što bi moglo dovesti do neovlašćene gradnje u budućnosti. Iako je gradnja puta privremeno zaustavljena, sagovornici su upozorili da spor nije rešen. Pošto projekat nije napušten, budući pokušaji izgradnje mogli bi ugroziti integritet lokacije.¹⁴

Uticaj spora o zemljištu manastira Dečani

Jedno od najznačajnijih pitanja kojima se SSN bavio poslednjih godina je zemljišni spor u vezi sa Manastirom Visoki Dečani. Ustavni sud Kosova presudio je 2016. godine u korist Srpske pravoslavne crkve (SPC), potvrdivši vlasništvo manastira nad 24 hektara zemljišta koje je Vlada Srbije donirala 1997. godine. Uprkos ovoj presudi, odluka nije sprovedena, a zahtev SPC-a za upis vlasništva u Katastarsku agenciju je odbijen. Neispunjavanje odluke Ustavnog suda dodatno je pogoršalo odnose između SPC-a i kosovskih institucija. Ovaj spor je značajno oslabio ulogu SSN-a kao mehanizma za rešavanje pitanja vezanih za kulturno nasleđe, pri čemu je SPC 2021. godine objavila da neće više učestvovati na sastancima SSN-a dok se sudska odluka ne izvrši.¹⁵

Posle skoro osam godina odlaganja, zemljište je konačno uknjiženo kao vlasništvo manastira u kosovskoj Katastarskoj agenciji u martu 2024. godine, čime je okončan produženi pravni spor. Do ovog rešenja je došlo uglavnom zbog međunarodnog pritiska na Kosovo da sprovede odluku Ustavnog suda iz 2016. godine. Iako ostaje neizvesno da li će ovo rešenje dugotrajnog spora imati

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Intervjui.

¹⁵ „Protection of Cultural Heritage in Kosovo“, op. cit.

pozitivan uticaj na ukupan rad SSN-a, ono je uklonilo veliku prepreku koja je ometala njegovo funkcionisanje.

Izazovi u primeni Zakona

Primena zakona o SZZ zarad zaštite srpske kulturne baštine na Kosovu naišla je na različite izazove zbog povezanosti sa drugim političkim i pravnim oblastima. Među njima, prostorno planiranje igra ključnu ulogu. Efikasna zaštita lokacija SZZ zahteva efikasne instrumente prostornog planiranja koji se bave nekontrolisanim razvojem i građevinskim radovima koji bi mogli da utiču na lokalitete kulturne baštine. Mnogi izazovi u zaštiti SZZ stoga proizilaze iz neusaglašenosti između prostornog planiranja i okvira zaštite kulture, kao i nedovoljne koordinacije između nadležnih institucija iz oba sektora.

Članom 10. Zakona o SZZ propisano je da Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja obezbeđuje da prostorni planovi područja u okviru Specijalnih zaštićenih zona budu usaglašeni sa odredbama o zabranjenim i ograničenim delatnostima i da lokalne vlasti poštuju te odredbe. Bez obzira na to, OEBS je primetio da integracija SZZ u lokalne prostorne planove ostaje nepotpuna. Dok je nekoliko opština usvojilo lokalne posebne i razvojne planove koji uključuju SZZ ili druge lokalitete kulturne baštine, mnoge opštine su još uvek u procesu izrade ili usvajanja svojih planova.¹⁶

Nasuprot tome, neke opštine su se susrele sa ozbiljnim izazovima u balansiranju razvoja infrastrukture i zaštite SZZ, kao što je slučaj sa opštinom Dečan/Dečani i tekućom kontroverzom oko SZZ Manastira Visoki Dečani. U dokumentu opštine pominje se predloženi put za Crnu Goru, čiji bi deo prolazio u blizini manastira. Zbog međunarodnih primedbi, građevinski radovi su zaustavljeni, ali to pitanje ostaje nerešeno i nadvija se nad SZZ.¹⁷

Sprovođenje zakona o SPZ dodatno je zakomplikovano nedoslednim poštovanjem zakonskih odredbi u opštinama. Neke opštine su pokazale ograničeno poštovanje zahteva SZZ. Na primer, 2019. godine, Kosovski institut za zaštitu spomenika (KIPM) organizovao je javni skup na ruševinama tvrđave Novo Brdo/Novobërdë, lokaliteta koji je klasifikovan kao SZZ. Ovim javnim okupljanjem prekršen je Zakon o SZZ, koji zabranjuje takve aktivnosti bez odobrenja SSN, što dodatno naglašava nedosledno sprovođenje propisa SZZ.¹⁸

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Intervjui.

Neovlašćena i nekontrolisana gradnja u Specijalnim zaštićenim zonama (SZZ) takođe predstavlja značajan izazov za očuvanje srpske kulturne baštine na Kosovu. Uprkos zakonskim zahtevima koji nalažu prethodnu saglasnost Srpske pravoslavne crkve i lokalnih opština za bilo kakve građevinske projekte unutar ovih zona, mnogi građevinski projekti se odvijaju bez poštovanja ovih propisa. Ovo ne samo da podriva integritet kulturnih lokaliteta, već i odražava širi nedostatak sprovođenja zaštitnih mera.

Jedan od kritičnih aspekata ovog problema je da mnoge SZZ nisu adekvatno integrisane u opštinske prostorne planove. Odsustvo predviđenih zaštitnih zona u ovim planovima doprinosi manjku svesti kod privatnih investitora o ograničenjima izgradnje u SZZ. Shodno tome, neovlašćeni projekti se često pokreću bez potrebnih odobrenja. Iako je medijska intervencija povremeno zaustavljala gradnju, skrećući pažnju javnosti na prekršaje, sporni objekti često ostaju netaknuti. Značajan primer je izgradnja magacina i drugih objekata u blizini spomenika Gazimestan u opštini Obiliq/Obilić.^{19 20}

Nedostatak svesti među privatnim investitorima u pogledu pravnog okvira koji reguliše SZZ, u kombinaciji sa izostavljanjem ovih zona iz prostornog planiranja, pogoršava pretnju srpskoj kulturnoj baštini.

¹⁹ Intervju.

²⁰ „Niče nova građevina nedaleko od Gazimestana“, Radio Kim, <https://kossev.info/nice-nova-gradjevina-nedaleko-od-gazimestana/>

ZAKON O KULTURNOM NASLEĐU

Zakon o kulturnom nasleđu, usvojen 2006. godine, služi kao glavni pravni okvir za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara na Kosovu.²¹ Iako pruža osnovu za zaštitu kulturnog nasleđa, Zakon se suočava sa sve većim kritikama zbog svoje zastarelosti. Brojne ocene, uključujući i izveštaje OEBS-a, naglašavaju potrebu izmene zakona kako bi se rešili nedostaci u zaštiti dobara kulturnog nasleđa. Međutim, nedostatak konsenzusa među ključnim zainteresovanim stranama, uz uslov dvostruke većine glasanja za nevećinske zajednice, sprečio je izmenu zakona. Ovo je mnoge aspekte trenutnog pravnog okvira ostavilo neefikasnim, čime je oslabljena ukupna zaštita kulturnog nasleđa Kosova.

Inventar kao ključno sredstvo u zaštiti kulturnog nasleđa

Prema Zakonu iz 2006. godine, inventar predstavlja ključni alat za identifikaciju i određivanje toga šta se kvalifikuje kao kulturno nasleđe. Prema članu 3. Zakona, rezultati procesa inventarisanja moraju biti sastavljeni u standardizovanu i centralizovanu bazu podataka, dostupnu u pisanom i elektronskom obliku.

Proces inventarisanja ima za cilj da osigura da sva kulturna dobra i lokaliteti, bilo da su materijalna ili nematerijalna, budu sistematski dokumentovani, što ih čini podobnim za preduzimanje mere zaštite. Kulturna dobra su kategorisana u dve liste: jedna za privremenu zaštitu i druga za trajnu zaštitu. Međutim, kako je primetio i OEBS, sistem inventara na Kosovu je opterećen neefikasnošću od svog početka, i kao rezultat toga, popisne liste su nepotpune i ne ažuriraju se redovno, sprečavajući brojne lokalitete kulturnog nasleđa da dobiju neophodnu zaštitu. Mnogi lokaliteti su i dalje pod proširenom privremenom zaštitom, a veliki broj lokaliteta sa ovim statusom, zajedno sa ograničenim kapacitetom institucija zaduženih za zaštitu kulturnog nasleđa da obavljaju svoj zadatak, otežali su praćenje i zaštitu ovih lokaliteta. Zbog ovog jaza, značajna kulturna dobra ostaju bez adekvatne zaštite.²²

Značaj inventara za srpsko kulturno nasleđe

Za zajednicu kosovskih Srba, nedostaci u sistemu inventarisanja kulturnog nasleđa imaju značajan uticaj. Dok je 45 lokaliteta kulturnog nasleđa određeno kao Specijalne zaštićene zone (SZZ) prema posebnim zakonskim odredbama, mnogi drugi srpski kulturni i verski lokaliteti na Kosovu, uključujući crkve i

²¹ „Cultural Heritage Law“, Assembly of the Republic of Kosovo <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2533&langid=2>

²² „Protection of Cultural Heritage in Kosovo“, op. cit.

spomenike, ne spadaju u ove zone. Okvir SZZ je posebno osmišljen da zaštiti ograničen broj istaknutih lokaliteta, uz očekivanje da će drugi lokaliteti od kulturnog i verskog značaja biti zaštićeni u okviru opšteg pravnog okvira za zaštitu kulturnog nasleđa. Shodno tome, preostali lokaliteti od značaja za zajednicu kosovskih Srba potencijalno bi mogli da dobiju zaštitu putem privremenih i trajnih lista uspostavljenih prema Zakonu o kulturnom nasleđu. Međutim, zbog slabosti u opštem procesu inventarisanja, ovi lokaliteti ostaju nepopisani i neprepoznati, što ih čini nezaštićenim.

Zbog nedoslednih i nepotpunih inventarskih evidencija, brojni kulturni lokaliteti ostaju nepopisani i nezaštićeni. Neadekvatna primena opšteg zakonodavstva o kulturnom nasleđu doprinela je nedostatku formalnog priznavanja i napora za očuvanje mnogih lokaliteta širom Kosova. Pored toga, širi institucionalni izazovi, uključujući ograničeno angažovanje između kosovskih institucija i zajednice kosovskih Srba, dodatno su ometali napore da se obezbedi sistematska zaštita i održavanje srpskog kulturnog nasleđa. Ovi strukturalni nedostaci naglašavaju potrebu za efikasnijom implementacijom mehanizama zaštite kulturnog nasleđa izvan okvira SPZ kako bi se osigurala sveobuhvatna zaštita svih relevantnih lokaliteta.

Nedostatak informacija o procesu, kao i odsustvo poverenja između zajednice kosovskih Srba i kosovskih institucija, stvaraju dodatne prepreke. Pošto kosovski Srbi često percipiraju kosovska tela za kulturnu baštinu kao pristrasna ili nezainteresovane za njihovu zabrinutost, predstavnici ove zajednice nerado predlažu kulturne lokalitete za uvrštavanje u popisne liste za privremenu ili trajnu zaštitu. Kao rezultat toga, brojni lokaliteti srpske kulturne baštine koji su potencijalno kvalifikovani za zaštitu ostaju van zvaničnih lista, što ih čini ranjivim.²³

Još jedan izazov leži u činjenici da čak i kada su srpski lokaliteti uključeni na listu privremene zaštite, ove informacije često nisu dostupne zajednici kosovskih Srba, što podriva napore na očuvanju lokaliteta srpskog kulturnog nasleđa, ali i održava osećaj isključenosti i marginalizacije iz procesa.²⁴

Iako je, pored albanskog, srpski zvanični jezik na Kosovu, spiskovi lokaliteta kulturnog nasleđa često nisu dostupni na srpskom jeziku na zvaničnom sajtu Ministarstva kulture, omladine i sporta (MKOS). Trenutno, veb-sajt na albanskom jeziku sadrži razne liste kulturnog nasleđa, dok stranica na srpskom nudi samo ograničene informacije.²⁵ Na srpskoj verziji internet stranice dostupne su samo

²³ Forumi sa zajednicom.

²⁴ Forumi sa zajednicom.

²⁵ „Lista e Trashëgimisë Kulturore për Mbrojtje të Përkohshme“, Ministëria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit <https://www.mkrs-ks.org/?page=1,153>

pojedine liste kulturnog nasleđa pod privremenom zaštitom, uključujući i najnoviju listu za period od oktobra 2024. do oktobra 2025. godine.²⁶

Nedostatak resursa na srpskom jeziku krši zakonske obaveze Kosova da pruža informacije na oba službena jezika i dodatno udaljava zajednicu kosovskih Srba od angažovanja u procesu zaštite kulturne baštine²⁷. U praktičnom smislu, izostavljanje spiskova na srpskom jeziku sprečava zajednicu kosovskih Srba da u potpunosti razume obim zaštite koja je dostupna njihovom nasleđu. Bez pristupa ovim ključnim informacijama, mnogi srpski kulturni lokaliteti i dalje su u opasnosti da propadnu kroz pukotine ionako manjkavog sistema, zbog čega je imperativ da MKOS preduzme hitne korake kako bi obezbedio da se liste inventara objavljuju na oba zvanična jezika, i u skladu sa zakonom. Obezbeđivanje veće transparentnosti i obezbeđivanje dostupnosti jezika predstavljalo bi ključni prvi korak u vraćanju određenog nivoa poverenja u proces, otvarajući put za snažniju zaštitu srpskog kulturnog nasleđa.

Navodna zloupotreba mehanizama zaštite kulturnog nasleđa

Tokom razgovora sa sagovornicima izneta je zabrinutost zbog navodne zloupotrebe zakona o zaštiti kulture, za koje se ponekad smatra da se koriste protiv napora za očuvanje baštine. Na primer, bilo je nekoliko slučajeva kada su odobrenja za radove na restauraciji odbijena, što značajno odlaže osnovne projekte održavanja i restauracije.²⁸

Jedan od primera uključuje je Manastir Dolac iz 14. veka, koji i dalje čeka na obnovu uprkos svom istorijskom značaju. Crkva Bogorodica Ljeviška, koja je označena kao UNESCO lokalitet svetske baštine, pretrpela je znatna oštećenja tokom martovskih nemira 2004. godine. Međutim, crkva je do danas ostala nepopravljena zbog nedostatka potrebnih dozvola. SPC je čekala da preduzme restauratorske radove, uz potrebna odobrenja i UNESCO-a i nadležnih kosovskih institucija.²⁹

²⁶ „Lista za kulturnu baštinu pod privremenom zaštitom“, Ministarstvo kulture, omladine i sporta, <https://www.mkrs-ks.org/?page=3.153>

²⁷ Jedan od sagovornika je upozorio na nedostatak inventara srpskih kulturnih mesta na Kosovu, što podriiva napore očuvanja i zastupanja. Posebno su napomenuli da su od Ministarstva tražili informaciju o tome koji se srpski lokaliteti nalaze na listama za privremenu i trajnu zaštitu, ali nisu dobili odgovor. Čini se da ovaj nedostatak komunikacije i transparentnosti proizilazi iz unutrašnjih problema unutar Ministarstva, što dodatno komplikuje inicijative za očuvanje.

²⁸ Intervjui.

²⁹ Intervjui.

BEZBEDNOSNI INCIDENTI I MERE ZAŠTITE

Bezbednost i zaštita lokaliteta kulturnog nasleđa na Kosovu, posebno imovine Srpske pravoslavne crkve, duboko su pogođeni istorijskim i tekućim političkim pitanjima i tenzijama. Tokom sukoba i neposredno posle njega, mnogi lokaliteti kulturnog nasleđa na Kosovu uništena su i oštećena, pri čemu su objekti Srpske pravoslavne crkve bili posebno na meti nasilja u martu 2004. godine. U godinama koje su usledile, bezbednosne pretnje, prvenstveno proistekle iz vandalizma i krađe, nastavile su da čine lokalitete srpskog kulturnog nasleđa ranjivim.

Hronološki pregled bezbednosnih aranžmana

Istorijski gledano, ključne lokaliteta Srpske pravoslavne crkve štitile su snage NATO-a na Kosovu (KFOR) od 1999. godine. Od februara 2009. godine, Kosovska policija postepeno je preuzela primarnu odgovornost za zaštitu ovih lokaliteta, primenjujući operativni nalog koji navodi protokol za njihovu zaštitu. U početku je ova naredba pokrivala 17 ranjivih lokacija, a osnovna analiza sprovedena 2011. godine dovela je do postepenog uključivanja dodatnih lokacija.³⁰

Prenos odgovornosti sa KFOR-a na Kosovsku policiju dogodio se između 2009. i 2011. godine, pri čemu je osam lokacija predato tokom ovog perioda, a puna odgovornost za Pečku patrijaršiju prenetu je u avgustu 2013. godine. Do sada je samo jedna lokacija ostala pod zaštitom KFOR-a - Manastir Visoki Dečani. Važno je napomenuti da se trenutni bezbednosni aranžmani prvenstveno fokusiraju na Srpsku pravoslavnu crkvu i lokalitete kosovskih Srba.³¹

Trendovi incidenata i reakcije organa reda

U izveštaju za 2014. godine OEBS je primetio da podaci kosovske policije ukazuju na to da su se incidenti vezani za bezbednost na objektima kulturnog nasleđa uopšteno povećali od 2011. do 2013. godine, kao i da porast bezbednosnih incidenata posebno utiče na lokalitete nasleđa Srpske pravoslavne crkve. Većina incidenata odnosila se na provale i krađe novca ili dragocenosti, što, uprkos nedostatku etničke motivacije, negativno utiče na percepciju bezbednosti među kosovskim Srbima.³²

³⁰ „Challenges in the Protection of Immovable Tangible Cultural Heritage in Kosovo“, op. cit.

³¹ „Protection of Cultural Heritage in Kosovo“, op. cit.

³² „Challenges in the Protection of Immovable Tangible Cultural Heritage in Kosovo“, op. cit.

OEBS je primetio da se opšti trend povećanja broja incidenata na lokalitetima kulturnog nasleđa nastavio i nakon 2014. godine, sa ukupnim brojem od 247 prijavljenih incidenata između januara 2014. i decembra 2020. godine. Posebno je značajno da je 2014. godine zabeleženo samo šest slučajeva, dok je broj porastao na 47 do 2020. godine, dostigavši vrhunac sa 61 incidentom u 2019. godini. Ovaj porast se uglavnom pripisuje povećanju krađa sa ekonomskom motivacijom.³³

Od svih ukupno prijavljenih incidenata, 112 je identifikovano kao krađa novca ili imovine, što čini približno 45% svih slučajeva. Krađe su uglavnom bile usmerene na lokacije povezane sa Islamskom zajednicom (63 incidenta, 56%) i Srpskom pravoslavnom crkvom (43 incidenta, 38%), za koje kosovska policija sugerise da demonstriraju ekonomsku motivaciju, a ne etničko ciljanje srpskog kulturnog nasleđa.³⁴

Međutim, među preostalih 135 slučajeva koji se ne odnose na novac ili imovinu, 57% se dogodilo na imanjima Srpske pravoslavne crkve, dok je 24% bilo usmereno na imovinu Islamske zajednice. Zabeleženo je ukupno 86 vandalskih incidenata, od kojih je većina (48) bila usmerena na lokalitete Srpske pravoslavne crkve i 25 na Islamsku zajednicu. Vrste vandalizma bile su slične u svim verskim zajednicama, uključujući razbijene prozore, oštećena vrata i uništavanje groblja.

U pogledu sprovođenja zakona, Kosovska policija uložila je značajne napore da poboljša bezbednost objekata srpske kulturne baštine. Jedinica Kosovske policije za obezbeđenje lokaliteta kulturnog i verskog nasleđa trenutno nadgleda 24 verska lokaliteta i spomenika 24/7, uključujući 10 specijalnih zaštićenih zona (SZZ). Kfor nastavlja da čuva Manastir Visoki Dečani.³⁵

Postojeći pravni okvir, posebno Krivični zakonik, predviđa sankcije za krivična dela počinjena protiv kulturnih dobara. Međutim, uprkos tome što su prijavljeni incidenti prosleđeni sudovima, samo se ograničen broj njih dalje istražuje, prvenstveno zbog neidentifikovanih počinitelaca ili manje prirode štete. Pored toga, dugotrajni sudski postupci i neadekvatne kazne pokazali su se nedovoljnim da odvrate potencijalne počiniocce, što odražava zabrinjavajući trend kako u činjenju zločina tako i u njihovom krivičnom gonjenju.³⁶

Tokom intervjua, sagovornici su istakli zabrinjavajući trend u vezi sa incidentima krađa i vandalizma koji se dešavaju prvenstveno u područjima koja nemaju

³³ „Protection of Cultural Heritage in Kosovo“, op. cit

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

policijsku zaštitu. Trenutno policija ne čuva približno 80% značajnih kulturnih lokaliteta, što ih čini ranjivim.³⁷

Posebna zabrinutost je izražena u vezi sa verskim ili etnički motivisanim incidentima koje policija netačno prijavljuje kao materijalnu štetu. Kako je istaknuto tokom intervjua sa sagovornicima i razgovora sa predstavnicima zajednice, česte pogrešne klasifikacije iskrivljuju realnost pretnje srpskoj kulturnoj baštini i doprinose osećanju straha u zajednici kosovskih Srba. Kazne za prestupnike ostaju minimalne i ne služe kao sredstvo odvraćanja.^{38 39}

Da bi se pozabavili ovim pitanjima, naši sagovornici i predstavnici zajednice zalagali su se za povećanje broja kosovskih Srba u policiji kako bi posebno zaštitili srpske objekte kulturnog nasleđa i snažniji pravosudni odgovor na prijavljene napade na lokacije. Oni su naglasili da se odnosi između kosovskih Srba i kosovskih Albanaca u velikoj meri oslanjaju na poverenje, a mnogi kosovski Srbi izražavaju skepticizam u pogledu sposobnosti vlasti uglavnom etničkih Albanaca da čuvaju srpske kulturne lokalitete.⁴⁰

³⁷ Intervjui.

³⁸ Intervjui.

³⁹ Forum sa zajednicom.

⁴⁰ Intervjui.

KULTURNO PRISVAJANJE I POLITIČKI NARATIVI

Prisvajanje srpskog kulturnog nasleđa ostaje značajan razlog za zabrinutost, posebno zbog narativa prisutnih u javnom diskursu koji nastoje da prikaže srpske lokalitete i nasleđe kao vizantijsko ili katoličko, time ih pogrešno pripisujući albanskom etničkom identitetu i istoriji. Ova retorika ne samo da iskrivljuje istorijski kontekst, već i potkopava srpski kulturni identitet, dodatno pojačavajući zabrinutost u vezi integriteta i očuvanja ovih mesta.

Uticaj političkih narativa na kulturno nasleđe

Uvidi iz diskusija sa sagovornicima i dve održane fokus grupe otkrivaju dubok uticaj političkih narativa. Učesnici su naglasili da takvi narativi oblikuju percepciju javnosti i zauzvrat utiču na političke odluke u vezi sa zaštitom kulturnih lokaliteta. Prikazivanje srpskog nasleđa kao nasleđa kosovskih Albanaca stvara nepoverenje u kosovske institucije, jer se zajednica kosovskih Srba plaši da bi traženje zaštite od ovih institucija moglo dovesti do formalnog polaganja prava na njihovo nasleđe od strane kosovskih Albanaca.^{41 42}

Ovo okruženje nepoverenja ima opipljive i konkretne posledice. Kosovski Srbi nerado traže formalnu zaštitu svojih lokaliteta od kosovskih institucija, strahujući da bi to moglo biti iskorišćeno za jačanje narativa koji negiraju njihov srpski identitet. Učesnici diskusija naglasili su da je ovaj strah ukorenjen u širem kontekstu kulturnog prisvajanja aproprijacije, koju doživljavaju kao politički alat za delegitimizaciju i brisanje srpskog nasleđa na Kosovu.

⁴¹ Intervjui.

⁴² Forum sa zajednicom.

ZAKLJUČAK

Očuvanje srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu je složen i višestruki izazov, usko povezan sa istorijskim pritužbama i aktuelnim političkim tenzijama. Postojeći pravni okviri koji imaju za cilj očuvanje lokaliteta srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu, posebno odredbe iznete u Ahtisarijevom planu i Zakonu o specijalnim zaštićenim zonama (SZZ), su ključni, ali nedovoljni u svom sadašnjem obliku. Iako ovi pravni instrumenti prepoznaju i imaju za cilj zaštitu srpskih kulturnih lokaliteta, njihova praktična primena puna je izazova. Praznine u sprovođenju i nedosledna primena zakona ometaju delotvornost ove zaštite. Štaviše, odsustvo sveobuhvatnog i ažurnog inventara srpskih kulturnih dobara pogoršava situaciju na Kosovu, otežavajući adekvatno prepoznavanje, upravljanje i zaštitu značajnih lokaliteta.

Opštinski prostorni planovi treba da eksplicitno priznaju SZZ i da obezbede da su integrisane u razvojne okvire. Pitanje neovlašćene gradnje i dalje preovlađuje, pogoršano nedostatkom mehanizama za zaustavljanje takvog razvoja ili vraćanje lokacija u njihovo prethodno stanje. Ovaj nemar naglašava hitnu potrebu za unapređenim procesima prostornog planiranja koji uvažavaju i uključuju istorijski i kulturni značaj ovih područja.

Bezbednost je i dalje glavna briga koja utiče na integritet svih lokaliteta kulturnog nasleđa Kosova, posebno onih povezanih sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Istorijski događaji, poput nasilja iz 2004. godine, ostavili su dubok trag u percepciji bezbednosti kod kosovskih Srba, doprinoseći trajnom osećaju ranjivosti. Iako je tranzicija bezbednosnih odgovornosti sa NATO-a (KFOR) na Kosovsku policiju označila značajan pomak, trenutni bezbednosni aranžmani i dalje ostavljaju mnoge lokalitete srpskog kulturnog nasleđa neadekvatno zaštićenim. Alarmantan porast incidenata krađe i vandalizma od 2014. godine naglašava hitnu potrebu za pojačanim prisustvom organa reda i snažnijim pravosudnim odgovorom na incidente, kako bi se zaštitilo ovo kulturno blago.

Problem prisvajanja je značajan izazov sa kojim je srpska kulturna baština na Kosovu suočena. Politički narativi koji prikazuju srpske kulturne lokalitete kao deo šireg vizantijskog ili katoličkog nasleđa služe za iskrivljavanje istorijskog konteksta i nagrizanje identiteta zajednice kosovskih Srba. Ovakvi narativi podstiču nepoverenje prema kosovskim institucijama, što je dovelo do toga da mnogi kosovski Srbi oklevaju u traženju zaštite za svoje kulturne lokalitete. Sagovornici i članovi zajednice podjednako naglašavaju potrebu za jedinstvenim pristupom u borbi protiv ovih štetnih narativa, zalažući se za inicijative za obrazovanje i

podizanje svesti koje promovišu tačne istorijske interpretacije i neguju zajedničko razumevanje raznolikog kulturnog nasleđa Kosova.

Savet za sprovođenje i nadgledanje (SSN) igra ključnu ulogu u očuvanju srpskog kulturnog i verskog nasleđa na Kosovu, ali se suočava sa brojnim izazovima koji podrivaju njegovu efikasnost. Neredovni sastanci, političke tenzije i nedostatak sprovođenja odluka ometaju sposobnost SSN-a da efikasno ispuni svoj mandat. Iako je SSN uspeo da reši konkretne slučajeve, njegov ukupni uticaj je ograničen širim političkim okruženjem. Stoga, SSN ostaje ključni, ali nedovoljno iskorišćen mehanizam za zaštitu lokaliteta srpskih kulturnog nasleđa na Kosovu. Jačanje mandata SSN i njegovo osnaživanje dodatnim alatima moglo bi značajno poboljšati njegovu sposobnost da efikasnije štiti SZZ i lokacije Srpske pravoslavne crkve. Postoji hitna potreba za okvirom koji bi omogućio da SSN donosi uticajne odluke u vezi sa očuvanjem i upravljanjem kulturnim nasleđem, čime bi se osiguralo da su ove lokacije adekvatno zaštićene i održavane za buduće generacije.

PREPORUKE

Za efikasno rešavanje višestrukih izazova koji okružuju očuvanje lokaliteta srpskog kulturnog nasleđa na Kosovu, preporučuje se sledeće:

- **Efikasna primena postojećih zakona i razvoj sveobuhvatnog inventara lokaliteta srpskog kulturnog nasleđa.** Takođe bi trebalo da se vrše periodični pregledi i ažuriranja inventara kako bi se odrazile promene i nova saznanja. Ovo se odnosi i na SZZ i na kulturne lokalitete van njih.
- **Integrisanje SZZ u opštinske procese prostornog planiranja.** Obezbeđivanjem da se lokaliteti kulturnog nasleđa prepoznaju i unesu u prostorne i razvojne planove, neovlašćena gradnja se lako može kategorisati kao takva i sprečiti, čime se štiti integritet ovih važnih lokacija nasleđa.
- **Obezbeđivanje blagovremenog objavljivanja inventara na oba službena jezika.** Obezbeđivanje veće transparentnosti i obezbeđivanje jezičke dostupnosti predstavljalo bi kritičan korak u vraćanju nivoa poverenja u proces, otvarajući put za pojačano angažovanje između kosovskih Srba i nadležnih kosovskih institucija.
- **Povećanje prisustva policije na lokalitetima kulturnog nasleđa, posebno u oblastima kojima trenutno nedostaje adekvatna zaštita.** Ovaj proaktivni pristup služio bi kao sredstvo odvratanja od krađe i vandalizma, štiteći lokalitete i njihov sadržaj i podstičući bezbednije okruženje kako za zajednice, tako i za posetioce.
- **Podsticanje svesti, obrazovanja i razumevanja među zajednicama, i promovisanje uključenosti u zaštitu kulturnog nasleđa.** Inicijative koje promovišu istorijsko i kulturno razumevanje zasnovano na tačnim istorijskim izveštajima i osećaju zajedničke odgovornosti unutar i između lokalnih zajednica mogu dovesti do bolje društvene kohezije i aktivnijeg učešća zajednice u zaštiti ovih lokaliteta.

Jačanje SSN-a:

- SSN bi trebalo da **proširi svoje članstvo tako da obuhvati predstavnike šireg spektra zajednice kosovskih Srba**, a ne samo one povezane sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Ovakav inkluzivan pristup obezbedio bi zastupljenost različitih perspektiva i interesa unutar zajednice kosovskih Srba.
- Umesto da se oslanja samo na **donošenje odluka zasnovano na konsenzusu**, SSN bi mogao da **razmotri primenu sistema glasanja koji daje veća ovlašćenja predstavnicima kosovskih Srba**. Ova promena bi osnažila članove zajednice da imaju aktivniju ulogu u odlukama koje utiču na njihovo kulturno nasleđe i povećala odgovornost unutar Saveta.
- SSN bi trebalo da dobije **izričito ovlašćenje da donosi obavezujuće odluke u vezi sa zaštitom lokaliteta kulturnog nasleđa**. Ove odluke treba da prate

jasno određena nadležna ministarstva, koja bi bila odgovorna za njihovu primenu i obavezna da izveštavaju SSN o sprovedenim merama.

- **Ovlašćenja SSN-a bi trebalo da se prošire izvan upravljanja specijalnim zaštićenim zonama kako bi obuhvatila sve lokalitete srpske kulturne baštine širom Kosova,** prepoznajući značaj ovih mesta za zajednicu kosovskih Srba, očuvanje kulturnog identiteta zajednice i negovanje bolje društvene kohezije.
- **Uspostavljanje rasporeda za redovne sastanke i strukturiranih operativnih okvira** kako bi se olakšalo efikasno donošenje odluka i osiguralo da SSN i dalje reaguje na nove izazove.

BIBLIOGRAFIJA

Pravni dokumenti, politički izveštaji i medijski izvori

„Challenges in the Protection of Immovable Tangible Cultural Heritage in Kosovo“. OSCE. <https://www.osce.org/files/f/documents/c/8/117276.pdf>.

„Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement (S/2007/168/Add.1)“. ReliefWeb. <https://reliefweb.int/report/serbia/comprehensive-proposal-kosovo-status-settlement-s2007168add1>.

„Cultural Heritage Law“. Assembly of the Republic of Kosovo. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2533&langid=2>.

„Law on Special Protective Zones“. Assembly of the Republic of Kosovo. <http://old.kuvendikosoves.org/?cid=2,191,248>.

„Lista e Trashëgimisë Kulturore për Mbrojtje të Përkohshme“. Ministry of Culture, Youth and Sports of Kosovo. <https://www.mkrs-ks.org/?page=1,153>.

„Lista za kulturnu baštinu pod privremenom zaštitom“. Ministry of Culture, Youth and Sports of Kosovo. <https://www.mkrs-ks.org/?page=3,153>.

„Niče nova građevina nedaleko od Gazimestana“. Radio Kim. <https://kossev.info/nice-nova-gradjevina-nedaleko-od-gazimestana/>.

„Protection of Cultural Heritage in Kosovo“. OSCE. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/b/522892.pdf>.

„Quint, EU Office concerned by Kosovo decision to deny entry to SPC Patriarch“. N1. <https://n1info.rs/english/news/quint-eu-office-concerned-by-kosovo-decision-to-deny-entry-to-spc-patriarch/>.

„SPC na Kosovu prekinuo kontakte s kosovskim vlastima zbog kršenja vladavine prava“. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/spc-na-kosovu-prekinuo-kontakte-s-kosovskim-vlastima-zbog-kr%C5%A1enja-vladavine-prava/2605072>.

Ova publikacija nastala je u okviru projekta koji sprovodi nevladina organizacija Centar za afirmativne društvene akcije (CASA) uz finansijsku podršku Ambasade Velike Britanije u Prištini. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autoru i ne predstavljaju nužno stavove Britanske ambasade.